

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Жиленко Руслан В'ячеславович

м.Ужгород

Ретельне планування діяльності є одним із головних визначальних факторів успіху будь-якої роботи. Сучасні теорії вказують на ефективність залучення громадян до процесу планування змін, які їх безпосередньо торкаються. Не є винятком і соціальна робота в громаді, яка має на меті якнайширше залучення її членів до процесу змін. Цей підхід одержав назву планування шляхом участі і використовується в соціальній роботі не тільки безпосередньо для планування діяльності, але і як дієвий інструмент залучення та зміцнення громади.

Ключові слова: планування, планування шляхом участі, соціальна робота в громаді, участь.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що одними із головних проблем українських громад, з якими стикаються соціальні працівники, є інертність, зневага у власні сили та необґрунтовані патерналістські очікування клієнтів. Спеціалісти потребують дієвих підходів, які б дозволили не тільки вирішувати вузькі, конкретні завдання, але й сприяли б загальній мобілізації громади, її готовності брати на себе відповідальність за власне майбутнє.

Участь є не лише концепцією, але й принципом, цінністю та однією з найбільш важливих цілей соціальної роботи в громаді, та передбачає динамічні відносини між двома взаємопов'язаними суб'єктами. Особа, яка бере участь, ділиться з іншими суб'єктами «своїми знаннями, частинкою власного світу та реальності для того, щоб зробити внесок у досягнення певної високої мети» [1].

Світовий банк визначає участь як «процес, за допомогою якого зацікавлені сторони впливають на ініціативи у сфері розвитку і здійснюють над ними спільний контроль, а також залучені до ухвалення рішень та розподілу ресурсів» [2, с.28]. Для демократичних країн участь громадян у різноманітних соціальних процесах є природнім, проте, в багатьох випадках, доволі обмеженим явищем, що лімітується виборами представницьких органів, участю в опитуваннях громадської думки, плебісцитах, форумах, публічних дискусіях тощо.

Науковці виділяють ряд моделей участі, що підкреслюють різні її аспекти. Модель електоральної участі концентрує основну увагу на таких аспектах як демократична та громадянська етика, громадянські права і обов'язки, взаємна повага та допомога. Модель, що тісно пов'язана з теорією соціального капіталу, визначає громадян як соціальний капітал і приділяє основну увагу процесу їх соціального навчання. Модель громадського волонтерства концентрується на аналізі ресурсів, мотивації та мобілізації як найбільш важливих компонентах участі. Соціальний статус та наявність вільного часу розглядаються як її основні фактори. Цілий ряд сучасних моделей участі розглядають останню за аналогією із драбиною, де кожна наступна сходинка представляє вищий рівень залучення. Доступність інформації, право впливати, брати участь та контролювати прийняття рішень є основними факторами, що визначають її рівень [1]. Одна із таких моделей передбачає 7 послідовних сходинок, а саме: пасивна участь, участь шляхом надання інформації, участь шляхом висловлювання власної думки, участь через матеріальне стимулювання, функціональна участь, спільна участь та самомобілізація [2, с.29].

Необхідність планування в процесі соціальної роботи

в громаді обумовлена тим, що вона передбачає діяльність цілеспрямовану на досягнення сталого розвитку громад. Систематичне планування дозволяє розробляти і втілювати інтегровані підходи, сприяє залученню населення, організаційному розвитку та становленню підприємств економічного розвитку громади. Саме планування забезпечує можливість моніторингу та коригування соціальної роботи в громаді у залежності від потреб ситуації.

Процес планування традиційно розглядався як централізована та доволі бюрократизована діяльність, що здійснюється спеціалізованими органами. Традиційне планування базується на чіткому підході «згори вниз», який реалізується зовнішніми експертами. Проте, останнім часом, все більшого поширення набуває модель планування шляхом участі. Залучення та участь громади стали важливими складовими новітніх теорій планування. Вони базуються на доволі простому припущенні про те, що громадяни бажають брати активну участь у цьому процесі.

Соціальна робота в громаді є тією сферою діяльності, де планування шляхом участі набуло особливого поширення. Сам її контекст зумовлює ряд суттєвих відмінностей між плануванням у громаді та його традиційними різновидами.

Існує чимало визначень планування шляхом участі. Світовий банк визначає його як «інструмент для визначення потреб всіх індивідів у межах громади, як шлях розбудови консенсусу та як засіб розширення прав і можливостей вразливих і безправних груп» [3]. У енциклопедії соціальної роботи планування шляхом участі визначається як «виняткова цінність соціальної роботи, яка вимагає повної відданості планувати з людьми, а не для людей» [4].

В контексті соціальної роботи в громаді можна визначити наступні основні особливості планування шляхом участі у порівнянні з його традиційними різновидами:

1. Традиційний процес планування здійснюється зовнішніми експертами, які визначають його стратегію та інструментарій. Участь членів громади, як правило, обмежується лише наданням необхідної інформації. Планування шляхом участі здійснюється самими членами громади на всіх його етапах. Навіть якщо залучаються зовнішні фасилітатори, то вони працюють під керівництвом громади;

2. В основі традиційного планування лежить намагання досягнути максимальної об'єктивності. Тобто, робиться все можливе для зниження суб'єктивного впливу з боку членів громади. Планування шляхом участі базується на суб'єктивних даних, зібраних в процесі діалогу між громадськими дослідниками та представниками різних груп у громаді.

3. Для традиційного планування використовуються переважно кількісні показники та статистичні дані. У плануванні шляхом участі – якісні показники. Використання числових даних зазвичай застосовується лише для пояснення та уточнення якісних показників.

4. Точність у процесі традиційного планування забезпечується шляхом використання експериментальних моделей. У плануванні шляхом участі застосовується методологія триангуляції (використання трьох або більшої кількості методів і джерел даних для збирання і аналізу інформації) [2, с.12].

5. Інформація для традиційного планування збирається за допомогою дослідження з використанням формаль-

ною вибірки. У процесі планування шляхом участі інформація збирається з використанням неформальної вибірки. Тобто, враховується думка різних категорій населення громади незалежно від їх кількісного складу.

Планування шляхом участі є одним із базових елементів процесу соціальної роботи в громаді та складається з наступних етапів: організаційний, залучення людей, збирання та оцінювання інформації, планування та діяльність, оцінка та визначення нових напрямків, планування нової діяльності [2, с.80]. Розглянемо їх детальніше.

Організаційний етап, перш за все, передбачає створення так званої кореневої групи, а також розвиток її бачення майбутнього громади. До її складу на добровільних засадах входять представники різних груп інтересів та зацікавлених сторін у громаді. Коренева група є неформальною, а участь у ній базується на добровільних засадах. Зовнішня допомога у вигляді матеріально-технічної підтримки або роботи фасилітатора є цілком прийнятною за умови, що приймають рішення та виконують їх самі представники громади. За великим рахунком, розвиток кореневої групи це зменшена модель процесу розбудови самої громади. Він має декілька стадій.

В першу чергу, з різних представників громади формується група однодумців. Вироблення спільних цілей та правил поведінки є основою довіри та консенсусу в кореневій групі. Завданням другої стадії є поглиблення довіри та набуття навичок, необхідних для налагодження відносин як в самій групі, так і в ширшій громаді. На наступній стадії свого розвитку коренева група зміщує увагу зі своїх учасників на потреби всієї громади. До формування бачення того, в якому стані громада зараз перебуває і до якого майбутнього прямує, долучається ширше коло учасників. На четвертій стадії свого розвитку коренева група проводить ретельну оцінку ресурсів громади, визначає її потреби та бажані форми їх задоволення. Основний акцент робиться на можливих змінах у громаді, що є основою подальших етапів процесу планування шляхом участі.

Етап **залучення людей** передбачає, що широкі кола представників різних груп у громаді долучаються до процесу змін. Він є одним із найскладніших та найбільш тривалих у часі. Для досягнення загальної та сталої згоди у громаді щодо її потреб, пріоритетів та напрямків розвитку кореневій групі доведеться витратити чимало зусиль. На цьому етапі активно застосовуються спеціальні методи та інструменти залучення. Серед останніх можна виділити наступні: індивідуальні зустрічі, неформальні зустрічі у малих групах, тематичні зустрічі за інтересами, місцеві форуми, навчальні заходи, державні, релігійні та місцеві свята, обмін досвідом, підготовка та розповсюдження історії громади, конкурси та соціальні заходи [2, с.35]. Виняткове значення для залучення людей має налагодження інтенсивної комунікації та справжнього партнерства, які є життєво важливими компонентами процесу соціальної роботи в громаді.

Сутність етапу **збирання та оцінювання інформації** полягає у тому, що коренева група, за допомогою залучених членів громади, волонтерів, соціального працівника, організує та здійснює збір інформації та проводить її оцінювання. Всі рішення щодо цього процесу, а також вибору методів приймаються колегіально членами кореневої групи. Слід зазначити, що одним з найбільш ефективних підходів до збирання інформації в громаді є застосування дослідження шляхом участі. Основні відмінності між даним та традиційним дослідженням полягають не в методах, що використовуються. В дослідженні шляхом участі, поряд з «нетрадиційними», можуть застосовуватися і цілком звичні

методи, а саме: інтерв'ю, анкетування тощо. Головні відмінності згаданих підходів пов'язані, в першу чергу, із методологією та організацією самого дослідження. Дослідження шляхом участі розробляється та проводиться самими членами громади, воно є більш практичним та завжди спрямованим на розвиток [5].

На наступному етапі члени кореневої групи, разом із залученими представниками громади, **планують**, а також **здійснюють безпосередню діяльність** пов'язану із реалізацією окремих проектів і заходів, спрямованих на досягнення мети та завдань, що визначені у планах. В багатьох випадках цей процес передбачає складання як стратегічного, так і поточних (операційних) планів громади. Стратегічний план полягає у формуванні довгострокових цілей громади, а поточний – визначає її діяльність у короткостроковій перспективі. Реалізація поточного (операційного) плану розглядається як один із етапів досягнення стратегічних цілей громади. Зазвичай перевага у реалізації надається тим операційним проектам, які мають сильний синергетичний ефект, тобто, які прямо або опосередковано сприяють розвитку інших ініціатив та мають найбільший позитивний вплив на громаду. Плани повинні затверджуватися або узгоджуватися членами громади та обов'язково враховувати її специфіку, традиції і культуру [2, с.71-72].

Оцінка та визначення нових напрямків полягає у тому, що представники кореневої групи, за участі представників громади, здійснюють аналіз проведеної роботи, а також визначають нову діяльність. У невеликих за кількістю населення громадах оцінювання можна провести на загальних зборах. В більших громадах використовуються спеціальні опитувальники, які дозволяють населенню оцінити реалізовану діяльність, вказати на позитивні та негативні аспекти діяльності, висловити власні пропозиції. Критика та пропозиції з боку громади повинні сприйматися толерантно та враховуватися в подальшій роботі. Визначення нових напрямків діяльності здійснюється спільно кореневою групою та членами громади на спільних засіданнях, зборах тощо. Остаточне рішення приймає громада, навіть, якщо це займає багато часу. У випадку розбіжностей щодо нових пріоритетів роботи, доцільно розділити кореневу групу та залучити представників громади, які відстоюють нові ідеї і готові працювати над їх реалізацією [2, с.72].

На наступному етапі члени кореневої групи разом із залученими представниками громади здійснюють **планування нової діяльності** на основі визначених напрямків діяльності. Уточнюються або змінюються стратегічний та поточний плани. При плануванні нової діяльності враховуються попередні проблеми, недоліки та труднощі, які виникали в попередній роботі. Це дає змогу покращити роботу кореневої групи, зекономити час та ресурси громади, підвищити взаєморозуміння та взаємоповагу у громаді.

Слід зазначити, що процес планування в громаді носить циклічний характер. Результатом виконання поточних (операційних) та стратегічного планів громади є розробка нових відповідних планів. Залежно від особливостей громади і змісту попередньої діяльності новий цикл планування буде мати свою тривалість у часі. Головне завдання кореневої групи і соціального працівника полягає не в швидкості, а в якості виконання планів та забезпеченні сталості розвитку громади. Новий цикл повинен враховувати попередній позитивний та негативний досвід планування роботи у громаді, що дозволить оптимізувати та полегшити роботу кореневої групи.

Таким чином, планування шляхом участі є дієвим підхо-

дом, який використовується в процесі соціальної роботи в громаді. Його ефективність зумовлена вдалими поєднанням безпосередньо планування та конкретних заходів, спрямованих на розвиток та зміцнення громади.

Подальша розробка даної теми пов'язана із обґрунтуванням ширшого запровадження планування шляхом участі у соціальній роботі в громаді в Україні із врахуванням зарубіжного та особливостей вітчизняної практики.

Література та джерела

1. Krek A. Rational Ignorance of the Citizens in Public Participatory Planning / Alenka Krek. – P.2 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hcu-hamburg.de/fileadmin/documents/Professoren_und_Mitarbeiter/Alenka_Poplin/Rational_Ignorance_of_the_Citizens_in_Public_Participatory_Planning_CORP_krek_rational_ignorance_in_participatory_planning.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
2. Економічний розвиток громади: Навчальний посібник / за ред. Н.Ільченко, Р.Жиленко. – Ужгород: ПП Данило С.І., 2008. – 198 с.
3. Participatory Planning and Community Mobilization: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTSF/0,,contentMDK:20706647~menuPK:1561737~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:396378,00.html>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
4. Encyclopedia of Social Work. 20th edition. – Oxford University Press: NASW Press. – Volume 1: A-C. – P.59 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <<http://books.google.com.ua/books?id=aF-Mpm9JDogC&printsec=frontcover&img=1&zoom=1&edge=curl&imgtk=AFLRE729eVfFhH7PBWjWpFKd3J9rGy6m9uqG7V7F-RL6HJumClirXgSOcInpiGBnhn79nWqgLT-Ry1fOZesqMdzKHQ5NXZD7HqAH1UU8bb8fuekYBaMgolmFYQI2G7fq2ChHsg0mHgunK>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
5. Жиленко Р. Дослідження шляхом участі як підхід у соціальній роботі в громаді / Руслан Вячеславович Жиленко // Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка, соціальна робота. – 2012. – №25. – С.72-74

Тщательное планирование деятельности является одним из главных решающих факторов успеха любой работы. Современные теории подчеркивают эффективность привлечения граждан к процессу планирования изменений, которые непосредственно их касаются. Не является исключением и социальная работа в местном сообществе, которая направлена на наиболее широкое привлечение участников к процессу изменений. Этот подход получил название планирование, основанное на принципе участия, и используется не только непосредственно для планирования, но и как действенный механизм привлечения и усиления местных сообществ.

Ключевые слова: планирование, планирование, основанное на принципе участия, социальная работа в местном сообществе, участие.

Thorough planning of the activities is one of the main and decisive success factors of any kind of work. The modern theories argue for exceptional effectiveness of citizens' participation in the planning process of the activities which directly affect them. Community social work which aims broad involvement of the community members into the change process is not exclusion. This approach has been called participatory planning and is widely used in social work not only for planning itself but also as an effective tool of involvement and strengthening of the community.

Key words: planning, participatory planning, community social work, participation.